

ნანა გონჯილაშვილი

Nana Gonjilashvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

Faculty of Humanities

სათაურის პოეტიკა ძველ ქართულ მწერლობაში (V-XI ს.ს)

Title Poetics in Ancient Georgian Literature (V-XI centuries)

The title is one of the important components of a text. In general, it shows the epoch, the genre, the style of the literary text, themes and features of the artistic image, the worldview of the author and the phenomenon of the reader (his taste, spiritual values).

Observation of the titles of original Georgian hagiographic works reveals a number of issues worthy of an attention. As a result of a detailed analysis of the titles of the “martyrdoms” and “lives” of the saints, the following was singled out: the titles of hagiographic works, first of all, determine the genre, “martyrdom” or “life-citizenship”; However, the difference can be seen in the structure and content of the titles of the same genre. The titles of “martyrdoms” are ambiguous; There are both long, informative titles and short, concise titles that name only the main character, and may also mention his nationality or place of origin. In long titles, in most cases, the name of the author and the customer also appears. There are headlines that also contain the names of the tormentors, who, together with their religion and nationality, distinguish the era. It should be noted that in one of them (“The Martyrdom of the Saint Eustathius of Mtskheta”) instead of Georgian “tsameba” (Passion) its Greek counterpart is used – “martyrdom” (“martviloba” in Georgian) . It is also worth noting that only once (“The Martyrdom of Saint Abo Tbileli”) is the division of the works into subchapters and their titles, which determines the reader the content and sequence of the narrative, as well as the author’s purposefulness. “Citizenship and Martyrdom”, “Martyrdom and Patience”,

“Life and Martyrdom” can be found in the titles of works of the “Martyrdom” genre, which, in turn, prepares the reader for a story about the protagonist’s inquisitive path, existence, his worldly courage and work.

The names of “lives”, as it turns out, are heterogeneous; keimenon editions are represented by relatively short and concise titles, in metaphrased editions we find both short and long titles, which provide various types of information (personality, epithets, origin, place of service, church rank, merits, author’s name, etc.). Only in one work (“The Life of St. Nino”) we find chapter headings. In the titles of works depicting the activities of the great church fathers, for the most part, one main character is named; There are times when two people are named; There are examples in which, along with the main characters, their associates are also mentioned. In the works of this genre, for the most part, “life and citizenship” is mentioned, which, along with the genre designation, outlines their life path, the worldly achievements of the one following the divine path, and directs the reader’s attention to these areas. It should be noted that in one of them (“The Life of Saint Gregory of Khandzta”) we find “labor and activity”, which, it seems to us, refers to spiritual and physical labor. It should be noted that the title “Life and Miracles” is mentioned only in one case (“The Life of Saint Shio Mgvimeli”), which emphasizes the perfection and grace of the Holy Father. It should be noted that in the titles of “lives”, mostly, while mentioning the hero, the possessive pronoun “We” is used, regardless of his nationality, Georgians or “foreigner”. In the latter case, as we think, for the Georgians, their merits and activities are the determining factor, therefore they show special attention and warmth to the authors, they considered them the children of their people. On the one hand, the title mentions “Gruzinsky” (“The Life of Hilarion Iberian”), which, in our opinion, highlights the merits of St. father in Georgia and abroad (which the reader will learn about after reading the work). Here, unlike other writings, there is one more innovation, namely the concept-term “new”, which marks the similarity with the feat of the predecessor – St. Father Hilarion the Great. Unlike works of the martyrdom genre, the titles of the Lives do not give the reader (at least in general terms) an idea of the era described in the work.

On the basis of a comparison of Georgian hagiographic works with the titles of the same genre of Byzantine texts, the following was distinguished:

– The titles in the original Georgian hagiographic works in some cases follow the names of Byzantine hagiographic works, but there are also differences.

საკვანძო სიტყვები: სათაური, „წამებანი“, „ცხოვრებანი“, ინფორმაცია, სტრუქტურა.

Key words: title, „martirologies“, „lives“, information, structure.

მხატვრული შემოქმედება, ზოგადად, ღვთაებრივი შემოქმედების გამოვლენა-გაცხადებაა. გავიხსენოთ, ადამისეული შემოქმედება, როდესაც ის სახელს არქმევს ღვთისგან მიგვრილ ყველა ცხოველსა და ფრინველს (დაბ. 2, 19-20).

„ადამი აგრძელებს უფლის შემოქმედებას; თავის, ადამისეულ წვლილს სდებს უფლის დაბადებულში; ... ძველების რწმენით სახელის დარქმევას, სახელდება რაიმეს გაჩენის ბადალია... განმეორება სიტყვით შექმნის ღვთიური აქტისა. ...სახელდებით, ადამს არსებითად შემოქმედებითი სიახლე შემოაქვს მის გაჩენამდე არსებულ სამყაროში და ეს სიახლე ადამისეული ბეჭედია უფლის ქმნილებაზე“, – წერს ზ. კიკნაძე (1989, გვ. 17). აღნიშნულის კვალობაზე, ყოველი ადამიანური შემოქმედება, კონკრეტულ შემთხვევაში, ტექსტის სახელდება, „ადამური“ შემოქმედების მიმსგავსებაა, ახალი მხატვრული სინამდვილის ქმნადობაა, რომელსაც ავტორი-შემოქმედი საკუთარი პიროვნული სულითა და სიტყვით აღბეჭდავს, თავის ადგილს მიუჩენს და სხვათაგან განარჩევს კიდეც.

მხატვრული ტექსტების სათაურები მრავალფეროვანია. სათაური ლიტერატურულ ეპოქაზე, ნაწარმოების ჟანრზე, სტილზე, თემატიკასა და განსახოვნების თავისებურებებზე, ავტორის მსოფლმხედველობასა და მკითხველის ფენომენზე მეტყველებს. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში სათაურის გააზრებას არაერთი ნაშრომი ეძღვნება (რ. ყარალაშვილი, მ. გაბადაძე, მ. გოდუაძე, ც. ბარბაქაძე, თ. ტალიაშვილი,

ნ. მარტაშვილი, თ. ფარულავა). თუმცა, ქართული მხატვრული ტექსტების სახელწოდებათა შესახებ აქ მწირი ინფორმაციაა, უმეტესწილად, თეორიული მსჯელობანია ან უცხოენოვან ტექსტთა სათაურებზეა საუბარი. ძველი ქართული ლიტერატურის სათაურის პოეტიკის შესახებ კვლევა სამეცნიერო ლიტერატურაში ვერ მოვიძიეთ. ჩვენი ნაშრომის მიზანია, შევისწავლოთ, როგორაა წარმოდგენილი თხზულებათა სათაურები სხვადასხვა ეპოქაში, მიჰყვება და ექვემდებარება თუ არა გარკვეულ პრინციპებს და სხვ. ვფიქრობთ, ამგვარი კვლევა გარკვეულ სურათს გამოკვეთს, რაც შემდგომი ეპოქების სათაურის პოეტიკის შესწავლისათვის საფუძველს შექმნის. უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ აგიოგრაფიულ ძეგლთა უძველესი ხელნაწერები მხოლოდ X ს-ის და შემდეგდროინდელია. ამდენად, მსჯელობაც მათი სახელწოდებების კვალობაზე წარიმართება.

ქართული მწერლობის დასაწყისში, იმ პერიოდის ბიზანტიური მწერლობის მსგავსად, აგიოგრაფიული თხზულებები, „წამებანი“ და „ცხოვრებანი“ იქმნება. პირველი ქართული ორიგინალური აგიოგრაფიული თხზულება იაკობ ხუცესს ეკუთვნის (თუმცა, არაერთი მოსაზრებაა გამოთქმული სხვა ძეგლთა პირველადობის შესახებ), სახელწოდებით – **წამება წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისა** (უძველესი ხელნაწერი X-XI ს-ისაა).¹ სათაური ლაკონიურია და მწირი ინფორმაციის შემცველი. უპირველეს ყოვლისა, მკითხველი სათაურიდანვე იგებს, რომ თხზულება „წამებათა“ ჟანრისაა. აქვე მოწამის ვინაობა (სახელი) და მის წოდებრივი მდგომარეობაცაა წარმოდგენილი (დედოფალი).

ამავე ტიპისაა უცნობი ავტორის **მარტვლობა და მოთმინება წმიდისა ევსტათი მცხეთელისა** (უძველესი ხელნაწერი XI ს-ისაა). ეს სათაური მნიშვნელოვან ინფორმაციას აწვდის მკითხველს. მოწამის ვინაობასთან ერთად ავტორი ევსტათის მკვიდრობის ადგილს (მცხეთას) ასახელებს, უპირველესად კი აქ მოწამის ღვაწლია გამოკვეთილი. სხვა აგიოგრაფიულ თხზულებათაგან განსხვავებით, „წამება“ ბერძნული სიტყვითაა აღნიშნული – „მარტვილობა“, რაც ცხადყოფს, რომ ქართველთაგან ეს სიტყვა იმდენადაა გათავისებული, რომ თავის ქართულ შესატყვისს თავისუფლად ენაცვლება. კიდევ

1 სათაურებს ვიმოწმებთ წიგნიდან – ძეგლები, I, თბ., 1963; ძეგლები, III, თბ., 1971.

ერთი საყურადღებო რამ – მარტვილობასთან ერთად გამოკვეთილია ევსტათის „მოთმინება“, რაც ნიშნავს „დათმენას“, „ღვაწლს“ (აბულაძე, 1973, გვ. 264). „მოთმინება“ სხვა თხზულებათა სახელდებებში არ ჩანს. ამით უცნობი ავტორი მკითხველისათვის მოწამის სულიერ ახოვანებასა და შეუდრეკელობასაც გამოკვეთს.

სრულიად განსხვავებულია იოანე საბანისძის თხზულების სათაური – **წამება წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტესისა ჰაბომისი, რომელი იწამა ქართლს შინა, ქალაქსა ტფილისს, კელითა სარკინოზთადათა, გამოთქმული იოვანე, მისა საბანისი, ბრძანებითა ქრისტეს მიერ სამოელ ქართლისა კათალიკოზისადათა** (უძველესი ხელნაწერი X ს-ისაა). იგი ვრცელია და მრავალმხრივი ინფორმაციის მომცველი. ირკვევა, რომ თხრობა ეხება ქრისტესთვის წამებულ აბოს, ხოლო ეპითეტები – „წმინდა და ნეტარი“ – მის ღმერთშემოსილობაზე მეტყველებს. „ქრისტეს მოწამეზე“ დასმული აქცენტი გამოკვეთს არაბი ჭაბუკის უფლისადმი უზომო სიყვარულს. აქვე დასახელებულია წამების ადგილი (ქართლი, თბილისი) და მწამებელნი (სარკინოზნი). ეს უკანასკნელი მკითხველის „გულისყურს“ არაბთა მძლავრების ეპოქისკენ წარმართავს. წინა სათაურთაგან განსხვავებით, აქ ავტორსა და მომგებელზეცაა გარკვეული ცნობები, კერძოდ, იოვანე საბანის ძე მისი „გამომთქმელია“.

მენიერთა ნაწილი – ბ. კილანავა (1990), ხ. ზარიძე (1997) – ფიქრობს, რომ უნდა დამკვიდრდეს ფორმა „საბანის ძე“ და არა „საბანისძე“, რადგან საბან იოვანეს მამის სახელია. ნ. სულავას შეხედულებით, ... არ ვიცით, თუ ვინ და რა წოდებისა უნდა ყოფილიყო მამა მწერლისა საბან, მეტიც, არაა საბოლოოდ გარკვეული, თუ რომელ წოდებას მიეკუთვნებოდა თვით იოვანე, ავტორი თხზულებისა. ცხადია, საბან დიდგვაროვანი ფეოდალი უნდა ყოფილიყო, რადგან შვილს სრულყოფილი საღვთისმეტყველო განათლება მისცა. მამისადმი პატივისცემის გამოხატულებაა იოვანეს მოხსენიება მამის სახელით, რაც ძველ დროში არც ხშირია, მაგრამ არც იშვიათი. ასევე სახელითა და მამის სახელით მოიხსენიებს მას თხზულების დამკვეთი სამოელ ქართლის კათალიკოსიც, რომელთან მიმოწერაც თხზულებას წინ უძღვის (2020, ლექცია VI, გვ. 5).

სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა მოსაზრებაა იმის შესახებაც, იოვანე საბანის ძე საერო პირი იყო თუ – სასულიერო, რაც

არც სათაურიდან და არც ტექსტიდან გარკვევით არ ჩანს. სათაურში ტექსტის „გამომთქმელად“ იოვანე საკუთარ თავს მესამე პირით წარმოადგენს, რაც, სავარაუდოდ, მისი თავმდაბლობის მაჩვენებელია. „გამომთქმელი“, ვფიქრობთ, იმაზეც მიანიშნებს, რომ მან მხოლოდ „გამოთქვა“ სულიწმინდისგან უწყებული, რაც აგიოგრაფიის პრინციპებს მიჰყვება.

რაც შეეხება მომგებელს, სათაურში მისი ვინაობა და სტატუსიცაა დასახელებული – სამოელ ქართლის კათალიკოსი, რომლის დიდი მონდომებით დაიწერა „წამება“. კ. კეკელიძე საისტორიო წყაროებში დაცული სამოელის კათალიკოსობის ბოლო თარიღით განსაზღვრავს თხზულების დასრულების სავარაუდო დროს (კეკელიძე, 1980, გვ. 130).

აღსანიშნავია, რომ ქართულ ლიტერატურაში პირველად სწორედ „აბოს წამებაში“ გვხვდება ტექსტის თავებად დაყოფა და მათი დასათაურება. რ. სირაძის აზრით, ავტორი ამგვარი სტრუქტურით ყოველი თავის შინაარსსა და მიზანდასახულობას მკაფიოდ განსაზღვრავს. ამდენად, თავების დასათაურება მკითხველისათვის ყოველგვარ მოულოდნელობას გამორიცხავს (სირაძე, 1987). შესაბამისად, მკითხველს განაწყობს, ამზადებს თხრობისათვის, რომ თავების დასათაურებაში გამოკვეთილი ამბის კვალობაზე „გონებისა“ და „გულის“ ყურნი კონკრეტულ ამბავს მიაპყროს და მასთან ერთად გააცნობიეროს აბოს ღვაწლი.

როგორც ცნობილია, „აბოს წამება“ პოლიჟანრულია, რასაც თავების დასათაურება მოწმობს, კერძოდ, პირველი თავი, ჰომილეტიკურია (მსმენელთა „უწყება“ და „სწავლა“); მეორე და მესამე თავები აგიოგრაფიულია (აბოს ქართლად მოსვლა, ნათლისღება და „წამება“) და მეოთხე თავი – შესხმა, ხობტა („ქება“).

ყოველივე ზემოაღნიშნული ცხადყოფს, რომ იოანე საბანისძის თხზულების მოხმობილი ქვესათაურები ამომწურავად გვაწვდის ინფორმაციას ტექსტის შინაარსსა და მის მიზანდასახულობაზე.

ასეთივე ვრცელი სათაური აქვს უცნობი ავტორის თხზულებას – **ცხორება და წამება წმიდისა კონსტანტისი ქართველისაჲ, რომელი იწამა ბაბილონელთა მეფისა ჯაფარის მიერ** (დაცულია XVIII ს-ის ხელნაწერებში). აქ ავტორი გვაწვდის ინფორმაციას მოწამის ვინაობაზე და სახელთან ერთად მის ეროვნებასაც წარმოაჩენს (ქართველი),

რაც გარკვეულ მიზანს ემსახურება – არაქართველ მარტვილებთან ერთად გამოიკვეთოს ქართველი მოწამის ღვაწლი. სხვა აგიოგრაფიულ თხზულებათაგან განსხვავებით, წამებასთან ერთად აქცენტირებულია კონსტანტის ცხოვრებაც. უნდა ითქვას, რომ კონსტანტი კახი საერო პირია და, შესაბამისად, ნაწარმოებში გადმოცემულია მისი ცხოვრების მნიშვნელოვანი ეპიზოდები, რომლებიც მის ღვთისმომიშობასა და უფლის სიყვარულს წარმოაჩენს.

ნ. სულავას აზრით, თხზულებაში წმ. კონსტანტის წამებულად ქცევამდე მისი ცხოვრების ქრისტიანული წესი, ლიტურგიული ცნობიერების კვალობაზე ცხოვრებაა აღწერილი, რომელიც წამებით სრულდება, და ამიტომაც უწოდა მას ავტორმა „ცხოვრება და წამება“ (2020, ლექცია VIII, გვ. 1).

თხზულების სათაურშივე დასახელებულია უშუალოდ ის პიროვნება, რომლის ბრძანებითაც აწამეს კონსტანტი კახი (მეფე ჯაფარი). მტანჯველის ვინაობის დასახელებით მკითხველი, გარკვეულწილად, ეპოქასაც განსაზღვრავს.

ამავე ტიპის სათაური აქვს *სტეფანე მტბევარის თხზულებას* – წამებად წმიდისა მოწამისა გობრონისი, რომელი განიყვანეს ყველის ციხით. მე, სტეფანე მტბევარ ეპისკოპოსმან დავწერე ბრძანებითა აშოტ ერისთავთა-ერისთავისადათა გუაკურთხენ, მამაო! (XVIII ს-ის ხელნაწერი). ეს სათაური ზემოგანხილულ თხზულებათა სახელწოდებებისგან განსხვავდება, კერძოდ, მოწამის სახელისა და მისი შეპყრობის ადგილის აღნიშვნის შემდგომ ავტორი პირველ პირში გვამცნობს თავის ვინაობას, წოდებრივ მდგომარეობას (მე, სტეფანე მტბევარ ეპისკოპოსმან) და კურთხევას ითხოვს. მართალია, „აბოს წამების“ სათაურშიც თავჩენილია ავტორი, თუმცა, ამ ფაქტის აღნიშვნა იქ მესამე პირშია (გამოთქმული იოვანე, ძისა საბანისი). „გობრონის წამების“ სათაურში მომგებელ-დამკვეთიც სახელდება, რომელიც უმაღლესი საერო პირია (აშოტ ერისთავთ-ერისთავი). ამასთან დაკავშირებით ნ. სულავა წერს – როგორც ჩანს, სტეფანე მტბევარი თანამედროვეებს საღვთისმეტყველო მწერლობაში ღრმად განსწავლულ პიროვნებად მიაჩნდათ, რადგან აშოტ კუხს მისთვის დაუვალეობა ყველის ციხესთან მეზრძოლი, მამაცობით განთქმული დიდებულის, მიქელ-გობრონის წამების აღწერა (2020, ლექცია VIII, გვ. 13). ვფიქრობთ, მკითხველი ამ დეტალით იმასაც ხვდება, რომ სა-

ერო პირები დაინტერესებულნი იყვნენ მოწამეთა ღვაწლის აღწერით, რაც არა მხოლოდ ეროვნულ-სარწმუნოებრივი სულისკვეთებით იყო განპირობებული, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური თვალსაზრისითაც.

„წამებათა“ ჟანრის ნაწარმოებთა შორის სათაურის თვალსაზრისით გამოირჩევა მეტაფრაზული თხზულება (უძველესი ხელნაწერი XII ს-ისა) – **წამებად და ღუაწლი წმიდათა და დიდებულთა მოწამეთა დავით და კონსტანტინესი, რომელნი იწამნეს ქუეყანასა ჩრდილოეთისასა, სანახებსა არგუეთისასა, საბრძანებელსა ქართველთასა შემდგომად მიცვალებისა დიდისა მის და მალლისა მეფისა ვახტანგ გორგასალისსა, რომელმან მეფობად ყოვლისა ქუეყანისა საფლავად შთაიტანა, უღმრთოდსა მის მძლავრისა სპარსთა მეფისა მურმან აბულ-კასიმისგან, რომელსა ეწოდა ნართაულად ყრუ, რომელი იყო დისწული მუჰმად ცუდ სახელისა მოციქულისა.** მეტაფრასტიკის კვალობაზე გამართულ ამ სათაურს თხრობითი ფორმა აქვს და საკმაოდ ვრცელია. სათაური მკითხველ/მსმენელს ამცნობს, რომ თხრობა ორი მოწამის (დავითსა და კონსტანტინეს) შესახებაა, რაც მას განასხვავებს სხვა მარტვილოლოგიურ თხზულებათაგან. სათაურში „სიწმინდესთან“ ერთად მათი „დიდებულებაცა“ გამოკვეთილი. აქვე სრულადაა წარმოდგენილი დრო-სივრცული გარემო, მათი წამების ადგილი (ქუეყანასა ჩრდილოეთისასა, სანახებსა არგუეთისასა, საბრძანებელსა ქართველთასა), რომელსაც დროითი განმარტებაც ახლავს – ვახტანგ გორგასალის მეფობის შემდგომი პერიოდი; აღმატებული ეპითეტებითაა შემკული თავად ვახტანგ მეფე; აქვე ვახტანგის გარდაცვალებით მეფობის პერიოდის დასასრულზეცაა მითითება. სათაურშივე სახელდება მტარვალის ვინაობა (სპარსთა მეფე მურმან აბულ-კასიმი), მისი ზედწოდებაც (ნართაულად ყრუ) და შთამომავლობითი ხაზი, თავისი უარყოფითი დატვირთვით (დისწული მუჰმად ცუდ სახელისა მოციქულისა). მსგავსი ტიპის სათაური ქართული მეტაფრასული აგიოგრაფიის არც ერთ თხზულებაში არ იძებნება.

ვრცელი სათაური უძღვის უცნობი ავტორის თხზულებას – **წამებად ყრმათა წმიდათა რიცხვთ ცხრათა, რომელნი იყვნეს სულითა ძმანი ნათლის-ღებითა წმიდისაგან ემბაზისა, ხოლო შობილ იყვნეს თავის-თავისა დედისაგან თვისისა** (ერთადერთი ხელნაწერი ათონის X ს-ის მრავალთავშია დაცული). სათაურიდან ირკვევა, რომ წამებულნი ყრმები, ბავშვები, არიან; დასახელებულია მათი რაოდენობაც

(9). ნ. სულავას აზრით, მნიშვნელობა იმასაც ენიჭება, რომ ისინი ცხრანი არიან, ხოლო ცხრა სამი ტრიადაა, რაც, არეოპაგიტული მოძღვრების თანახმად, ზეციური ძალების, ანგელოზთა დასების შესაბამისია. წმინდანთა დასს ცხრა ბავშვის ზესთასოფლად ამალღებით ცხრა ანგელოზი შეემატა. თუ სამყაროს აგებულების რაობას, კერძოდ, ცხრა ცის სიმბოლიკასაც გავითვალისწინებთ, ცხრა ყრმა კოლაელის სულიერ ძმებად წარმოსახვა მიზანდასახულია და ქრისტიანული სახისმეტყველებით აიხსნება (2020, ლექცია V, გვ.6).

უკანასკნელ წინადადებასთან დაკავშირებით, ვფიქრობთ, აგიოგრაფი ჭემმარიტების აღწერის პრინციპს იცავს; ის რეალობას აღწერს და სათაურიდანვე გარკვევით აწვდის ინფორმაციას, რომ მარტვილნი ხორციელ, სისხლით ძმობაზე აღმატებული ნათლისღების სიწმინდით შეკრული ძმანი არიან.

სათაურიდან არ ჩანს ყრმათა წარმომავლობა და არც ის, თუ ვინ აწამა ისინი. ამდენად, ტექსტის შინაარსი ნაწილობრივია გახსნილი. სათაურში ყრმების წამების აღნიშვნა იმთავითვე მკითხველის ინტერესს აღძრავს, რადგან მსგავსი შინაარსის ქართულ ორიგინალურ აგიოგრაფიულ თხზულებას ის არ იცნობს. ყოველივე ეს კი მოლოდინის ჰორიზონტს აძლიერებს და ამბის წაკითხვის წყურვილს ამძაფრებს.

ერთ-ერთი ასურელი მამის, აბიბოს ნეკრესელის, მარტვილობის ამსახველი თხზულების სათაურია **წმიდისა მღვდელმოწამისა აბიბოს ნეკრესელ ეპისკოპოსისა, რომელი იწამა ცეცხლისმსახურთა მიერ ქართლს, თქმული არსენი დიდისა ქართლისა კათალიკოსისა** (უძველესი ხელნაწერი – X ს-ისაა). სახელწოდებიდან მკითხველი იგებს მოწამის სახელს, მის სასულიერო წოდებასა (ეპისკოპოსი) და სამოღვაწეო ადგილს (ნეკრესი). აქვე წმ. აბიბოსის მტანჯველთა სარწმუნოებაცაა აღნიშნული, რომელიც, თავის მხრივ, მათს ეროვნებასაც (სპარსი) გააცხადებს. სათაურშივეა დაცული ინფორმაცია აბიბოს წამების ადგილის შესახებ (ქართლი), დასახელებულია თხზულების ავტორი (არსენ ქართლის კათალიკოსი).

თხზულების მოკლე რედაქციის სახელწოდებაა **მოქალაქობა და წამება წმიდისა აბიბოს ნეკრესელ ეპისკოპოსისა** (უძველესი ხელნაწერი XIII ს – ისაა). იგი ლაკონიურია და, შესაბამისად, მკითხველს მწირ ინფორმაციას აწვდის. დასახელებულია მთავარი გმირი, მისი სასულიერო წოდება. ეს სათაური ყურადღებას იმითაც

იქცევს, რომ ამავე ჟანრის სხვა თხზულებათაგან განსხვავებით აქ „წამებასთან“ ერთად „მოქალაქეობა“ დასახელებული („ცხოვრება და წამება“ დაფიქსირებულია „კონსტანტი კახის წამებაში“), რაც ცხოვრება-მოღვაწეობის აღმნიშვნელია. წმ. აბიბოსი, *მღდელთ-მოდლუარი მადლისად, შუამდგომელი ღმრთისა და კაცთა... ქალაქისა ეპისკოპოსი...* (აბულაძე, 1963, გვ. 241), ჭეშმარიტი რწმენის შენარჩუნება-განმტკიცებისათვის იღვწის. „მოქალაქეობა“ სწორედ აღნიშნულს წარმოაჩენს, მის მოწამეობრივ აღსასრულს კი „წამება“ ამოწმებს.

საინტერესოა, რა არის დაფიქსირებული აგიოგრაფთა მიერ „ცხოვრებათა“ სახელწოდებებში, რა აქცენტები დაისმის და ა.შ. როგორც უკვე აღინიშნა, აგიოგრაფიაში სათაური თხზულების ჟანრს გამოკვეთს.

„ცხოვრებათა“ სათაურების განხილვა, ვფიქრობთ, წმ. ნინოს ცხოვრების ამსახავი თხზულებებით უნდა დავიწყოთ. რ. სირაძე შენიშნავს: წმ. ნინოს ცხოვრების“ „ტექსტის ასეთი ცვალებადობა ფაქტობრივ მისი მკითხველის ცვალებადობის გამოხატულებაა. იცვლება მკითხველი და მისდა შესაბამისად, იცვლება ტექსტი (2008, გვ. 11).

სინურ ხელნაწერებში დაცული „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტში შესული „წმ. ნინოს ცხოვრებანი“ უძველესია (მოკლე – Sin-48 და ვრცელი – Sin-50 რედაქციები, IX-X სს.). არც ერთ რედაქციას სათაური არ აქვს (მოკლე რედაქცია ნაკლულია, შესაძლოა, ჰქონოდა სათაური); თავების სახელწოდებები მხოლოდ ვრცელ რედაქციაშია. აქ, უმეტესწილად, დასახელებულია აღმწერის ვინაობა; რიგ შემთხვევებში, სახელდება აღნიშნულ თავში მოთხრობილი მთავარი მოვლენა, ამბავი (მაგ., *მისივე აღწერილი აღმწერისათვის ეკლესიისა და ა.შ.*). ზოგიერთ თავს საკმაოდ ვრცელი სახელწოდება უძღვის და კონკრეტულ ინფორმაციას აწვდის მკითხველს (მაგ., *აღწერილი მისივე სიდუნიაჲსი, ჰურისა დედაკაცისაჲ, რომელი იხილა, დაწერა მირიან მეფისა მოქცევისა, შევრდომისა ნინოსა და ჯუარისა აღმართებისათვის, და ეკლესიათა შენებისათვის და ყოველთა სასწაულთათვის*). ყოველ შემთხვევაში, მკითხველისთვის სავსებით ნათელია, თუ რას ეხება თხრობა და რა არის უმთავრესი სათქმელი.

რაც შეეხება „წმ. ნინოს ცხოვრების“ შატბერდულსა (X ს.) და ჭელიძურ (დაცულია XIII ს-ის ხელნაწერში, ტექსტი გადმოწერილია

IX ს-ის დედნიდან) რედაქციებს. „წმ. ნინოს ცხოვრების“ ე. წ. მოკლე რედაქციას სათაური არ აქვს, რაც, როგორც ჩანს, იმითაა განპირობებული, რომ იგი ქრონიკებში მირიან მეფის დასახელების შემდეგაა წარმოდგენილი. ამ ტექსტში ბოლო ორ თავს აქვს დასათაურება (ერთი გვამცნობს წმ. ნინოს სრბის აღსრულებას, მეორე – სოჯი დედოფლის მონათვლას). თხზულების ე. წ. ვრცელი რედაქციის შატბერდულ ვარიანტს „ლიტონი“ სახელწოდება აქვს – **ცხოვრება წმიდისა ნინოსის**; თავები დასათაურებულია და სინური ხელნაწერის შესატყვისია.

ლეონტი მროველი აღნიშნული თხზულების ახალ რედაქციას (უძველესი ხელნაწერი XV ს-ისაა) საისტორიო თხზულების კვალობაზე უცვლის სახელწოდებას, კერძოდ – **მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანა ყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩვენისა ნინო მოციქულისა მიერ**. როგორც ჩანს, ავტორი, უპირველესად, გამოკვეთს წმ. ნინოს ძალისხმევით მეფე მირიანის და ქართლის ერის გაქრისტიანებას. ამასთანავე, ნინო „წმინდად“, „ნეტარად“ და ქართველთა „დედად“ იწოდება, რაც, თავის მხრივ, სულიერ დედობასთან ერთად წმ. ნინოს ღვთისმშობლის მონაცვლედ დასახვის შესაძლებლობას ქმნის. და, რაც მთავარია, წმ. ნინო მოციქულადაა სახელდებული, განსხვავებით ჭელიშური რედაქციისგან, რომელშიც წმინდანი მოციქულთა სწორად იწოდება, კერძოდ, ელენე დედოფალი წმ. ნინოსადმი გაგზავნილ წერილში მას *სურვილით უწოდა დედოფლად და თვსსა სწორად და სწორად წმიდათა მოციქულთა* (აბულაძე, 1963, გვ. 85). ამდენად, ლეონტი მროველი ამ სათაურით წმ. ნინოს მოციქულის პატივს მიაგებს, რითაც განადიდებს მის ღვაწლს და მკითხველის ყურადღებას აღნიშნულის გაცნობიერებისკენ წარმართავს.

ამავე თხზულების არსენ ბერის მეტაფრასულ რედაქციას (უძველესი ხელნაწერი XIII ს-ისაა) ამგვარი სათაური აქვს – **ცხოვრება და მოქალაქობა და ღვაწლი წმიდისა და ღირსისა დედისა ჩვენისა ნინოსის**. როგორც ჩანს, ავტორი აღადგენს ძველი რედაქციების სათაურს; მათგან განსხვავებით, აქ დამატებულია „მოქალაქობა“, რაც ცხოვრებასთან ერთად მოღვაწეობასაც აღნიშნავს. ამ შემთხვევაშიც ხაზგასმულია წმ. ნინოს ღვაწლი და მისი ქართველთა „დედად“ ხმობის პატივი. თხზულების სათაურში გამოკვეთილი „ცხოვრება“, „მო-

ქალაქობა“ და „ღუაწლი“, თითქოს, ერთიანად ამოწურავს და კრავს წმ. ნინოს სამისიონერო ცხოვრებას. მკითხველი იმთავითვე იგებს, რომ აქ მოთხრობილი იქნება წმინდანის ცხოვრება (ბიოგრაფიული პასაჟები), მისი მუშაკობა და მათი შემაჯამებელ-დამაგვირგვინებელი ღვაწლი.

უცნობი ავტორის პერიფრაზულ რედაქციას (უძველესი ხელნაწერი XIII ს-ისაა) შემდეგი სათაური უძღვის – **ცხოვრება და მოქალაქობა ღირსისა და მოციქულთა სწორისა ნინოსის**. როგორც ჩანს, უცნობი ავტორი უცვლელად იმეორებს მეტაფრასული რედაქციის სათაურის ერთ ნაწლს, ამავდროულად საჭიროდ თვლის, წმ. ნინოს მოციქულთა სწორობა გამოკვეთოს (ლეონტი მროველისაგან განსხვავებით).

ამდენად, „წმ. ნინოს ცხოვრების“ რედაქციათა პირველი სათაური (შატბერდული ვარიანტი; სინურ რედაქციაში არაა) მცირე და ლაკონიურია, შემდგომ ეტაპზე (ლეონტი მროველთან) იგი იცვლება ჟანრის სპეციფიკისდა მიხედვით, გარკვეული ინფორმაციით ივსება, თუმცა, დიდად არაა გავრცობილი; პერიფრაზული რედაქცია მცირედით ცვლის მეტაფრასული რედაქციის სახელწოდებას (ამატებს **მოციქულთა სწორს**), რაც, სავარაუდოდ, მროველისეული რედაქციის სათაურში წმ. ნინოს მოციქულბრივი მისიის („მოციქული“) დაზუსტების მიზნითაა განპირობებული.

„ცხოვრებათა“ ჟანრის შემდეგი თხზულებაა გიორგი მერჩულის **შრომა და მოღუაწება ღირსად ცხოვრებისა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლისი არქიმანდრიტისა, ხანციისა და შატბერდისა აღმაშენებლისა. და მის თანა ქსენება მრავალთა მამათა ნეტართა** (უძველესია XI ს-ის ხელნაწერი). სათაურში დასახელებულია თხზულების მთავარი გმირი. აქ წამყვანია მისი შრომა და ღვწა. „შრომა და ღუაწლი“ – ორივე ლექსემა სულიერთან ერთად წმ. მამათა ფიზიკურ საქმიანობასაც ითავსებს. აქვეა აღნიშნული მამა გრიგოლის წოდებრივი ხარისხი (არქიმანდრიტი) და მთავარი დამსახურება – ხანძთისა და შატბერდის აღმშენებლობა.

ძველი ქართული ენის ლექსიკონის მიხედვით, ამგვარად განიმარტება **აღშწნება, აშწნება, აღშენება, აშენება, აგება, აღმართვა; სიკეთით ავსება, დასახლება, „განგებულება“, გაშენება, დამტკიცება; განახლება, შეძენა** (ძველი ქართული ენის... 1973, გვ. 24). რ. სირაძე

დავით მეფის ზედწოდებასთან – „აღმაშენებელთან“ – დაკავშირებით განმარტავს – ...ეს ზედწოდება დავითს დაუმკვიდრდა როგორც მეფეს და როგორც წმინდანს, ე. ი. საერო საქმეთა სულიერი აღმაშენებლობითაც და საეკლესიო ცხოვრების აღმაშენებლობისათვის... (1992, გვ. 93).

ნ. სულავას აზრით, წმ. გრიგოლ ხანცთელმა თავისი მოღვაწეობით საქართველოს სულიერ აღმშენებლობას ჩაუყარა საფუძველი. ამიტომაც უწოდა გიორგი მერჩულემ წმ. გრიგოლს აღმაშენებელი ხანცთისა და შატბერდისა, რომლებიც წმ. გრიგოლთან ერთად არიან თხზულების მთავარი პერსონაჟები (2020, ლექცია XI, გვ. 11).

გიორგი მერჩულის თხზულების სათაურში კიდევ ერთი სიახლეა თავჩენილი, კერძოდ, აქ ავტორი მკითხველს აუწყებს, რომ გრიგოლთან ერთად მოიხსენებს გრიგოლის თანამოღვაწეთ, რომელთაც ტაო-კლარჯეთის აღმშენებლობის საქმეში დიდი წვლილი მიუძღვით (...მის თანა ხსენებად მრავალთა მამათა ნეტართა); მკითხველს მათი მხნეობის, შემართების, სულის ახოვანების გაცნობას ჰპირდება, რათა მკითხველი შთააგონოს და ბაძვის წადილი აღუძრას; ამავდროულად, მათი სახელები და საქმენი თაობიდან თაობას გადასცეს (ნათესავადმდე მითხრობა), რადთამცა ერი დაბადებადი აქებდეს... (90 წლის შემდგომ გიორგი მერჩულეს მიერ მამათა ღვაწლის დაფიქსირება ისტორიისა და ეროვნული ცნობიერებისათვის უმნიშვნელოვანესია).

„ცხოვრება და მოქალაქობა“ წამყვანია ბასილ ზარზმელის თხზულების სათაურშიც – **ცხოვრება და მოქალაქობა ღმერთ-შემოსილისა ნეტარისა მამისა ჩუენისა სერაპიონისი** (მოღწეულია XVI-ის ერთადერთი ხელნაწერით). მკითხველი აქ მხოლოდ ნეტარი მამის სახელს ეცნობა, ეპითეტი „ღმერთ-შემოსილი“ იმთავითვე სერაპიონის სიწმინდეს გამოკვეთს ...წმინდანის ცხოვრების გზა არის ხორციელი სამოსის შეცვლა ღვთაებრივი ნათლით... წარუვალი ნათლით შემოსილ ანუ განმღრთობილ ადამიანს „ღმერთშემოსილიც“ ეთქმოდა. მის სინონიმად ხშირად გვხვდება „რომელმან ქრისტე შეიმოსა (გიგინეიშვილი და სხვა., 1999, გვ. 115). უნდა ითქვას, რომ სათაურში სერაპიონის არც ვინაობა-წარმომავლობის შესახებაა ცნობა და არც მოღვაწეობის ადგილზეა მინიშნება. ამგვარი სათაური მკითხველში

იმთავითვე აღძრავს ინტერესს ნეტარი მამის ვინაობის, მისი ნაღვაწის გასაცნობად.

ასურელ მამათა ცხოვრების აღმწერ თხზულებათა სათაურებშიც იკითხება „ცხოვრება და მოქალაქეობა“, კერძოდ, ვრცელი (ა) რედაქცია – **ცხოვრებად წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე ზედაძნელისაჲ. რომელი ბრძანებითა ღმრთისაჲთა და წინამძღვრობითა სულისა წმიდისაჲთა მოივლინა ქუეყანით შუამდინარით ქუეყანად ქართლისად ათორმეტთა მოწაფეთა მისთა წმიდათა თანა. განაახლა და განავრცო წმიდამან მამამან ჩუენმან ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზმან არსენი** (უძველესი ხელნაწერი XV ს-ისაჲ). ამ სახელწოდებიდან მკითხველი ეცნობა იოანეს მოკლე ბიოგრაფიას, თავდაპირველ (შუამდინარეთი) და საბოლოო (ქართლი) სამოღვაწეო ადგილებს, ხოლო ზედწოდების მიხედვით – კონკრეტული პუნქტისას (ზედაზენი); აქვე აღნიშნულია, რომ იოანესთან ერთად მისი 12 მოწაფეც მოდის. სა-თაური ცხადყოფს მათს საღვთო მისიას, ღვთის ბრძანებითა და სულიწმინდის წინამძღვრობით განსაზღვრულ მათს სვლას. ამავდროულად მკითხველისათვის ნათელი ხდება, რომ მის ხელთაჲ მამათა ღვაწლზე მზრუნველი ქართლის კათალიკოსი არსენის მიერ განახლებული და გავრცობილი თხზულება.

თხზულების მოკლე (ბ) რედაქციის სათაურია – **ცხოვრებად და მოქალაქეობად წმიდისა მამისა ჩუენისა იოანე ზედაძნელისაჲ და მოწაფეთა მისთაჲ. რომელთა განანათლეს ქუეყანაჲ ესე ჩრდილოეთისაჲ. ხოლო აღწერა არსენი ქართლისა კათალიკოზმან სარგებლად რომელნი ისმენდენ**. ეს სახელწოდებაც საკმაოდ ინფორმაციულია. ვრცელი რედაქციის სათაურისაგან განსხვავებით, აქ აღნიშნება იოანესა და მის მოწაფეთა „მოქალაქეობა“. ავტორი კუთვნილებითი ნაცვალსახელის – „ჩუენი“ – დასახელებით „უცხო“ იოანეს ქართველთა წიაღში მოაქცევს. ავტორი ასევე წარმოაჩენს მათს დამსახურებას – „სიმართლის მზისგან“ მოკლებული „ჩრდილო“ ქართლის განათლებას, რაც მათგან „ახალნერგ“ ქრისტიანთა გაძლიერება-განმტკიცებასა და სამონასტრო, ბერ-მონაზვნური ცხოვრების დაწესება-დაარსებას უკავშირდება. სათაურშივე მითითებულია წმ. იოანეს სამოღვაწეო ადგილი – ზედაზენი; სახელდება აღმწერიც – ქართლის კათალიკოსი არსენი. აქ ისიცაა აღნიშნული, რომ მკითხველ-მსმენელი ამ თხზულებისაგან სულიერ საზრდოს („სარგებელს“) მიიღებს

(გავიხსენოთ რუსთველი – კვლა აქაცა იამების, ვინცა ისმენს კაცი ვარგი – რუსთაველი, 1966, სტრ.12, 3).

ამავე თხზულების მეტაფრასული რედაქციის (უძველესი ხელნაწერი XV ს-ისაა) სათაურია – **ცხოვრება წმიდისა მამისა ჩუენისა იოანე ზედაძნელისა, რომელი ბრძანებითა ღმრთისაათა და წინამძღურობითა სულისა წმიდისაათა მოივლინა ქუეყანით შუამდი-ნარით ქუეყანად ქართლისა ათორმეტთა მოწაფეთა მისთა წმიდათა თანა. განახლა და განავრცო წმიდამან მამამან ჩუენმან ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზმან არსენი.** იგი მეტაფრასტიკის კვალობაზეა გავრცობილი; მთავარი მოქმედი გმირის ვინაობის და ქართლში მისი სამოღვაწეო ადგილის დასახელების შემდეგ მკითხველი იგებს არა მარტო წმ. იოანეს ქართლად მისვლის მიზეზს (ღვთაებრივ მოწოდებას და სულიწმინდის წინამძღვრობას), მის თანმხლებ მოწაფეთა რაოდენობას, მათს წარმომავლობას. ისიცაა აღნიშნული, რომ თხზულება განახლებული და განვრცობილია უმაღლესი სასულიერო პირის (ქართლის კათალიკოსი არსენის) მიერ. ამ მონაცემთა მიხედვით, მკითხველი უმნიშვნელოვანეს ინფორმაციას იღებს ასურელ მამებზე; მზაობა აქვს იმისა, რომ დაწვრილებით გაეცნობა საქართველოში ჩამოსულ ბერ-მონაზონთა ცხოვრება-მოღვაწეობას.

ასურელ მამათა „ცხოვრებათა“ სათაურებში თანდათან ცვლილება შეინიშნება. შემდეგი თხზულების სახელწოდებაა **ცხოვრება და მოქალაქობა ღირსისა მამისა ჩუენისა შიომისი და ევაგრესი** (უძველესი ხელნაწერი XIV-XV სს-ისაა). სათაური ლაკონიურია, თუმცა, სხვათაგან გამორჩეული, რადგან თხრობა ორი წმ. მამის „ცხოვრება“-„მოქალაქობას“ ეძღვნება. მკითხველისათვის უცნობია მათი წარმომავლობა, სამოღვაწეო ადგილი. ამდენად, აღნიშნული სათაური მწირ ინფორმაციას შეიცავს, რაც, თავისთავად, ინტერესს იწვევს; ავტორის მიერ სიტყვაზე „ჩუენი“ აქცენტირება კი კვლავაც მშობლიურის განცდას აღძრავს მკითხველ-მსმენელში და წმინდანთა ცხოვრების მოყვარულთ მისი წაკითხვისაკენ უბიძგებს.

ამავე თხზულების მეტაფრასული რედაქციის სახელწოდებაა **ცხოვრება და საკვრველებანი წმიდისა და ნეტარისა შიომსნი, რომელი იყო ანტიოქიამთ შუამდინარისაათ, ხოლო მოიწია ქუეყანად ქართლისა და დაემკვდრა სარკინისა მღვმესა, რომელი-ესე აღწერა ღირსმან მარტვრი, პირველ რომელსა ეწოდა იოანე, რომელი იყო**

მოწაფეთაგანი წმიდისა იოანესთა კონსტანტინეპოლით (უძვ. ხელნაწერი XII ს-ისაა). სათაური მეტაფრასტიკის კვალობაზეა გავრცობილი. აქ პირველად სახელდება „ცხოვრება და საკვრველებანი“, რაც მკითხველს ამცნობს, რომ წმ. შიოს არა მარტო დაუღალავ მუშაკობას, მისი ხელით აღსრულებულ სასწაულებსაც გაეცნობა. აქვე აღნიშნულია წმ. მამის წარმომავლობა, სამოღვაწეო ადგილი. საკმაო ინფორმაციაა თხზულების ავტორის შესახებაც, სასულიეროსთან ერთად მისი საერო სახელიცაა მოწოდებული (მარტვირი და იოანე), ასევე – მისი მასწავლებლის ვინაობა და წარმომავლობა. ავტორის შესახებ თხზულების სათაურში ასეთი დაწვრილებითი ცნობების აღნიშვნა ერთობ უჩვეულოა აგიოგრაფიული თხზულებისათვის.

ორი თხზულების სათაური – **ცხოვრება და მოქალაქეობა წმიდისა მამისა ჩვენისა დავით გარეჯელისა** (უძველესი ხელნაწერი XIV-XV სს-ისაა) (მეტაფრასული – **ცხოვრება და მოქალაქეობა წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩვენისა დავით გარეჯელისა** – XVII ს.) და **ცხოვრება და მოქალაქეობა წმიდისა მამისა ჩვენისა ილარიონ ქართველისა** (უძველესი ხელნაწერი XI ს-ისაა) (მეტაფრასული – **ცხოვრება და მოქალაქეობა წმიდისა მამისა ჩვენისა ილარიონ ახლისა** – უძველესი ხელნაწერი XI ს-ისაა) – თითქმის იდენტურია და კვლავაც წმ. მამათა ღვაწლს მათი ცხოვრება-მოქალაქეობით წარმოაჩენს. ორივეგან დასახელებულია წმ. მამათა სახელები. პირველ თხზულებაში მითითებულია მამა დავითის სამოღვაწეო ადგილი (გარეჯა). ორივე თხზულების სათაურში წმ. მამების შესახებ თქმული „ჩვენი“ მათ საქართველოს სამონასტრო ცხოვრების დამაშვრალ მუშაკებად წარმოგვიდგენს და, ამავედროულად, მათს სახელებს მშობლიური „სიტყვებით“ მოსავს. მკითხველმაც ამავე განცდითა და გულისხმიერებით თავის „კარავში“ უნდა მიიღოს და „უმასპინძლოს“ მათზე თქმულ სიტყვას. ამ მწირი ინფორმაციის კვალობაზეც მკითხველს წმ. მამებზე გარკვეული წარმოდგენა ექმნება. მეტაფრასული რედაქციის სათაურში დავით გარეჯელის „ღმერთშემოსილობა“ მის ზემოთასულიერებას გამოკვეთს. მამა ილარიონთან დაკავშირებით ყურადღება უნდა გამახვილდეს მისი ეროვნების (ქართველის) აღნიშვნაზე. ამის მიზეზსა და მიზანს მკითხველი ნაწარმოების წაკითხვის შემდეგ შეიტყობს, როდესაც გაეცნობა წმ. ილარიონის მოღ-

ვაწეობას საქართველოს ფარგლებს გარეთ, მის ავტორიტეტსა და დამსახურებას.

რაც შეეხება მეტაფრასულ რედაქციაში წმ. ილარიონის სახელთან „ახლის“ ხსენებას: „ახალი“ სამეცნიერო ლიტერატურაში (თ. ჩხენკელი, ზ. კიკნაძე, რ. სირაძე, ლ. გრიგოლაშვილი და სხვ.) სხვადასხვაგვარადაა განმარტებული. ვფიქრობთ, ილარიონ ქართველს „ახალი“ ცნობილი პალესტინელი ასკეტის ილარიონ დიდის (291-371/372 წ.წ) სახელთან დაკავშირებით ეწოდება. იკვეთება მსგავსება, კერძოდ, ილარიონ ქართველიც ტოვებს სამშობლოს, ერთხანს იორდანეს უდაბნოს ქვაბში დაყუდებით ცხოვრობს, შემდგომ ბრუნდება საქართველოში; ილარიონ დიდის მსგავსად, მასაც ოჯახის წევრები გარდაცვლილი დახვდება (დედის გარდა) და ოჯახის მონაგებს (ნაწილს) გლახაკებს ურიგებს (როგორც ილარიონ დიდი). რაც მთავარია, ორივე მოღვაწე სამონასტრო ცხოვრებას უყრის საფუძველს საზღვარგარეთ, სხვადასხვა ადგილას აარსებს მონასტრებს და უცხოეთში აღესრულება.

საინტერესოა, რას წარმოაჩენს ათონელთა „ცხოვრებების“ სახელწოდებანი. გიორგი ათონელის თხზულების სათაურია **ცხოვრება მამისა ჩვენისა იოვანესი და ეფთვიმესი და უწყება ღირსისა მის მოქალაქობისა მათისაჲ, აღწერილი გლახაკისა გეორგის მიერ ხუცეს-მონაზონისა** (XI ს-ის ხელნაწერი). სათაურიდან მკითხველისათვის ნათელი ხდება, რომ თხრობა ორი წმინდა მამის ცხოვრება-მოქალაქობას ეხება. აქ „ჩვენი“ (განსახვავებით ასურელ მამათა მიმართ თქმულისაგან) ეროვნებას (ქართველს) გულისხმობს. სათაურიდან მკითხველი მხოლოდ წმ. მამების სახელებს იგებს, არც სამოღვაწეო ადგილზეა მინიშნება და არც მათი ნათესაური კავშირია ფიქსირებული; მკითხველი მხოლოდ ტექსტის გაცნობისას იგებს, რომ ათონზე მოღვაწე მამა-შვილზეა საუბარი. დაკონკრეტებულია ავტორის ვინაობა და მისი სასულიერო წოდება. აქვე, აგიოგრაფიის პრინციპთა კვალობაზე, მისი თავმდაბლობა („სიგლახაკე“) წარმოჩინდება.

გიორგი მცირის თხზულების სათაური ე.წ. შაბლონურ სახელწოდებათა რიგზეა გაწყობილი – **ცხოვრება და მოქალაქობა წმინდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გიორგი ათონელისაჲ**. ავტორი მკითხველს უშუალოდ წარუდგენს თხზულების მთავარ გმირს, რომელსაც „ნეტარს“ უწოდებს; ასახელებს მისი მოღვაწეობის ადგილს.

როგორც იოანესა და ექვთიმეს შემთხვევაში, აქაც გიორგი „ჩუნად“ იწოდება. მკითხველი მის ცხოვრება-მოქალაქეობას და თვალშეუდგამ სულიერ სიმაღლეს მხოლოდ თხზულების წაკითხვის შემდეგ შეიტყობს.

საინტერესოა ბიზანტიური აგიოგრაფიული თხზულებების სათაურებზე თვალის გადევნება, რამდენად მიჰყვება მათ ორიგინალური ქართული აგიოგრაფიული ტექსტების სახელწოდებები, შეინიშნება თუ არა რაიმე განსხვავება. ამ მიზნით, ნაშრომის ფორმატიდან გამომდინარე, ბიზანტიურ აგიოგრაფიულ თხზულებათა სათაურების მცირე ნაწილს მოვიხმობთ. **„წამებათა“ ჟანრი, კიმენი** – „წამებად წმიდისა და დიდებულისა დიდი მოწამისა ანასტასიასი“, „წამებად წმიდისა და ნეტარისა მამისა ათანასესი, რომელი იწამა ქალაქსა შინა კულიზმას, რომელ არს ეგვიპტისა“, „წამებად წმიდისა ათენაგენესი, ეპისკოპოსისა სევასტისა დიოკლეტიანე მეფისა ზე უღმრთოასა“, „წამებად წმიდათა მამათა, რომელნი მოისრნეს ბარბაროზთაგან ლავრასა შინა წმიდისა მამისა ჩუენისა საბადსა. აღწერა ამბა სტეფანე მანსურის ძემან დამასკელმან საბაწმინდას“; **მეტაფრასი** – „ღუაწლი და სიმკნე წმიდისა მამისა ჩუენისა მღდელმოწამისა, ანთიმოასი ნიკომიდიელთა ეპისკოპოსისა, რომელ ეწამა მაქსიმიანეს ზე“, „ღვაწლი წმიდისა და დიდებულის მღდელმოწამისა ქრისტესისა ავტონომოსი“, „ცხოვრებად და მოქალაქობად და წამებად მოწესე მოწამისა ანასტასია ჰრომისა“ და სხვ.¹

მოხმობილ თხზულებათა სათაურებიდან ჩანს, რომ არსებობს როგორც ლაკონიური, ასევე ვრცელი სახელწოდებები, განურჩევლად იმისა, კიმენური ტექსტია, თუ მეტაფრასული (როგორც ქართულ აგიოგრაფიულ თხზულებათა შემთხვევებში), ფიქსირდება მოწამე/მოწამეთა სახელები, რიგ შემთხვევაში – მათი ვინაობა (წოდება, წარმომავლობა), მოწამის ეპითეტები („წმინდა“, „ნეტარი“, „დიდებულო“), წამების დრო და ადგილი, მწამებელნი, აღმწერელი, აღწერის ადგილი (რაც ქართულ ძეგლთა სათაურებში არ ჩანს) და ა.შ. სათაურებში, უმთავრესად კიმენურში, აღნიშნულია „წამებად“, მეტაფრასულში – „ცხოვრებად და მოქალაქობად და მიცვალებად“, „ცხოვრებად და მოქალაქობად და წამებად“ (მათ მიჰყვება ქართული აგიოგრაფიული

1 თხზულებათა სათაურებს ვიმოწმებთ წიგნიდან: ე. გაბიძაშვილი, ქართული ნათარგმნი ჰაგიოგრაფია. თბილისი, 2004.

თხზულებათა სათაურები – „მოქალაქეობად და წამებად“, „მარტვილობად და მოთმინებად“, „ცხოვრებად და წამებად“); განსხვავებით ქართული აგიოგრაფიული თხზულებებისგან, გვხვდება „ღუაწლი“, „ღუაწლი და სიმხნე“, „წამებად და სიმწნით მოთმინებად“, „ქსენებად“, „მოსაცსენებელი“ და სხვ.

„ცხოვრებათა“ ჟანრი, კიმენი – „ცხოვრებად და ღუაწლნი წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა ათანასე მთავარეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა“, „ცხოვრებად და საკვრველებანი წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლი ეპისკოპოსისა აკრაკანტელთა ქალაქისა, რომელ არს სიკილიისა. აღწერა ლეონ ხუცესმან და მონაზონმან წმიდისა მამისა ჩუენისა საბადს ლავრასა მამასახლისმან, რომელი არს ქალაქსა შინა დიდსა ჰრომს, ხოლო თარგმნა ენასა ჩუენსა სანატრელმან დავით ტბელმან“ და სხვ. **მეტაფრასი** – „ცხოვრებად და მოქალაქეობად წმიდისა მამისა ჩუენისა ათანასი მთავარეპისკოპოსისა ალექსანდრიელისა“, „ღვაწლი წმიდისა და დიდებულის მღდელმოწამისა ქრისტესისა ავტონომოსი“, „საქმენი და აღსასრული წმიდისა კორნელიოს ასისტავისა“, „მოთხრობად ღუაწლისა და ვნებულებათა ღირსისა და აღმსარებელისა მაქსიმესთად და ანასტასი მოწაფისა მისისათად და ამათ თანა მრავალღუაწლისა რომთა ჰაპისა მარტინესი“ და სხვ.

როგორც ჩანს, „ცხოვრებათა“ ჟანრის ბიზანტიური თხზულებების სათაურებში, რიგ შემთხვევებში, დასახელებულია მოღვაწის/მოღვაწეთა ვინაობა (წოდება, წარმომავლობა), აღმწერის ვინაობა (წოდება, მოღვაწეობის ადგილი, თანამდებობა და ა.შ.), ეპითეტები (წმინდა, ნეტარი, ასევე – დიდებული; იშვიათად – მეტაფორაც), ზოგჯერ – მთარგმნელის ვინაობა. მოკლე და ვრცელი სათაურები შეიძლება ჰქონდეს როგორც კიმენურ, ასევე – მეტაფრასულ თხზულებებს. სათაურში ხშირადაა გამოტანილი „ცხოვრება და მოქალაქეობად“; ამავე ჟანრის ქართულ აგიოგრაფიულ თხზულებათაგან განსხვავებით, გვხვდება – „საქმენი და აღსასრული“, „ცხოვრება და განგება“, „ცხოვრებად და ღუაწლნი“, „მოთხრობად ღუაწლისა და ვნებულებათა“, „ქსენებად“, „კერძობითთა საკვრველებათა მოთხრობად“ და ა.შ.

ყოველივე ზემოგანხილულის შედეგად გამოიკვეთა შემდეგი – აგიოგრაფიულ თხზულებათა სათაურები, უპირველეს ყოვლისა, ჟანრს განსაზღვრავს: „წამებას“ ან „ცხოვრება-მოქალაქეობას“; თუმცა,

განსხვავება ერთსა და იმავე ჟანრის თხზულებათა სათაურების წყობასა და შინაარსშიც წარმოჩინდება. „წამებათა“ სახელწოდებანი არაერთგვაროვანია; გვხვდება როგორც ვრცელი, ინფორმაციულად დატვირთული სათაურები, ასევე – მოკლე, ლაკონიური სათაურები, რომლებიც მხოლოდ მთავარ გმირს ასახელებს, შესაძლოა, მისი ეროვნება ან სამკვიდრო ადგილიც იყოს აღნიშნული. ვრცელ სათაურებში, უმეტესწილად, ავტორისა და მომგებლის სახელიც წარმოჩინდება. გვხვდება ისეთი სათაურები, რომლებშიც მოწამის მტანჯველთა ვინაობაცაა დასახელებული, რაც მათს სარწმუნოებრივ აღმსარებლობასა და ეროვნებასთან ერთად ეპოქასაც გამოკვეთს. აღსანიშნია, რომ ერთგან („ევსტათი მცხეთელის მარტვილობა“) „წამების“ ნაცვლად მისი ბერძნული შესატყვისი – „მარტვილობა“ – სახელდება. ასევე ყურადსაღებია, რომ მხოლოდ ერთგზის („აბოს წამება“) გვხვდება თხზულების ქვეთავებად დაყოფა და მათი დასათაურება, რაც მკითხველს იმთავითვე განუსაზღვრავს თხრობის შინაარსსა და თანმიმდევრობას, აგრეთვე – ავტორის მიზანდასახულობას. „წამებათა“ სათაურებში გვხვდება „მოქალაქეობა და წამება“, „მარტვილობა და მოთმინება“, „ცხოვრება და წამება“, რაც, თავის მხრივ, მკითხველს მთავარი გმირის წამებამდელი ყოფის, მისი ამქვეყნიური მხნეობა-მუშაკობის შესახებ თხრობისათვის განაწყობს.

„ცხოვრებათა“ სათაურები, როგორც ირკვევა, არაერთგვაროვანია; კიმენური რედაქციები შედარებით მოკლე და ლაკონიური სათაურებითაა წარმოდგენილი, მეტაფრასულ რედაქციებში ვხვდებით როგორც მოკლე, ასევე – ვრცელ სათაურებს, რომლებშიც სხვადასხვაგვარი ინფორმაციაა მოწოდებული (ვინაობა, ეპითეტები, წარმომავლობა, სამოღვაწეო ადგილი, სასულიერო წოდება, დამსახურება, ავტორის ვინაობა და სხვ.). მხოლოდ ერთ თხზულებაში („წმ. ნინოს ცხოვრება“) გვხვდება თავების დასათაურება. წმ. მამათა ღვაწლის ამსახავ თხზულებათა სათაურებში, უმეტესწილად, ერთი მთავარი გმირი სახელდება; არის შემთხვევები, როდესაც ორი პირია დასახელებული; გვხვდება ნიმუშები, რომლებშიც მთავარ გმირებთან ერთად მათი თანამოღვაწენიც მოიხსენებიან. ამ ჟანრის თხზულებებში, უმეტესწილად, თავჩენილია „ცხოვრება და მოქალაქეობა“, რაც ჟანრის აღნიშვნასთან ერთად საღვთო სარბიელზე გამოსულთა ამქვეყნიურ ღვაწლს გამოკვეთს და მკითხველის ყურადღებას ამ სფეროებისკენ

წარმართავს. აღსანიშნია, რომ ერთგან („გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“) გვხვდება „შრომადა და მოღვაწეობა“, რაც, ვფიქრობთ, სულიერ და ხორციელ მუშაკობას გულისხმობს. ასევე ერთგან სათაურში თავჩენილი „ცხოვრება და საკვრველებანი...“ („შიო მღვიმელის ცხოვრება“), რაც წმ. მამის სრულყოფილებასა და მადლმოსილებას გამოკვეთს. აღსანიშნია, რომ „ცხოვრებათა“ სახელწოდებებში, უმეტესწილად, გმირის ხსენებისას კუთვნილებითი ნაცვალსახელი „ჩუენი“ მოიხმობა, განურჩევლად ეროვნებისა, ქართველია ის თუ „უცხოდა“ მოსული. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, ქართველთათვის მათი ღვაწლია ამოსავალი, რის გამოც ისინი ავტორებს მშობლიური სიტყვობებით „შეუმოსავთ“ და საკუთარი ერის შვილებად მიუჩნევიან. ერთგან სათაურში იხსენება „ქართველი“ („ილარიონ ქართველის ცხოვრება“), რაც, ჩვენი აზრით, გამოკვეთს წმ. მამის ღვაწლს საქართველოსა და მის ფარგლებს გარეთ. აქვე, სხვა თხზულებათაგან განსხვავებით, კიდევ ერთი სიახლეა, კერძოდ, გვხვდება ცნება-ტერმინი „ახალი“, რაც წინამორბედი წმ. მამის (ილარიონ დიდის) ღვაწლთან მსგავსებას აფიქსირებს. განსხვავებით „წამებათა“ ჟანრის თხზულებებისაგან, „ცხოვრებათა“ სათაურები რიგით მკითხველს ნაწარმოებში აღწერილ ეპოქაზე წარმოდგენას (ზოგადად მაინც) ვერ უქმნის.

ბიზანტიური აგიოგრაფიულ თხზულებათა სათაურებზე დაკვირვების შედეგად ირკვევა, რომ ქართული ორიგინალური აგიოგრაფიის თხზულებებში სათაურები, ძირითადად, მიჰყვება ბიზანტიური აგიოგრაფიული თხზულებების სახელწოდებებს, თუმცა, განსხვავებებიც შეინიშნება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- აბულაძე, ი. (1963). ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, 1, თბილისი: „საქათველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“.
- გიგინეიშვილი, მ., გრიგოლაშვილი, ლ., როდონაია, ვ. (1990). ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია (1999). IX კლასი, თბილისი: „საქართველოს მაცნე“.

- ზარიძე, ხ. (1997). „წამებად წმიდისა მოწამისა ჰაზოდსი“ (იდეურ-მხატვრული ანალიზი), იოანე საბანისძე. „წამებად წმიდისა მოწამისა ჰაზოდსი“, აბიტურიენტის ბიბლიოთეკა, 55-79, თბილისი: „ქართული ენა“.
- კეკელიძე, ვ. (1980). ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1, თბილისი: „მეცნიერება“.
- კიკნაძე, ზ. (1989). საუბრები ბიბლიაზე, თბილისი: „მეცნიერება“.
- კილანავა, ბ. (1990). იოვანე, ძე საბანისი, ქართული დამწერლობისა და მწერლობის სათავეებთან, 260-280, თბილისი: „თსუ გამომცემლობა“.
- რუსთაველი, შ. (1966). რუსთაველი შ. „ვეფხისტყაოსანი“, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
- სირაძე, რ. (1987). ლიტერატურულ-ესთეტიკური ნარკვევები, თბილისი: „განათლება“.
- სირაძე, რ. (1987). ქართული აგიოგრაფია, თბილისი: „ნაკადული“.
- სირაძე, რ. (1992). ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, თბილისი: „თსუ გამომცემლობა“.
- სირაძე, რ. (2008). კულტურა და სახისმეტყველება, თბილისი: „ინტელექტი“.
- სულავა, ნ. (2020). ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია 1, (სალექციო კურსი, ხელნაწერი).
- ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (1997). თბილისი: „მეცნიერება“.

References:

- Abuladze, I. (1963). Dzveli kartuli agiograpiuli lit'erat'uris dzeglebi. 1. [Monuments of ancient Georgian hagiographic literature. 1]. Tbilisi: „Georgian Academy of Sciences Publishing House“.
- Dzveli kartuli enis leksik'oni. (1997). [Dictionary of the Old Georgian Language]. Tbilisi: „Metsniereba“.
- Gigineishvili, M. Grigolashvili, L. Rodonaia, V. (1999). Dzveli kartuli lit'erat'uris kre-stomatia. IX k'las. [Chrestomathy of ancient Georgian literature. Class IX]. Tbilisi: „Sakartvelos Matsne“.
- K'ek'elidze, K'. (1980). Dzveli kartuli lit'erat'uris ist'oria. 1. [History of Ancient Georgian Literature, 1]. Tbilisi: „Metsniereba“.
- K'ik'nadze, Z. (1989). Saubrebi bibliaze. [Conversations about the Bible]. Tbilisi: „Metsnierba“.

- K'ilanava, B. (1990). Iovane, dze Sabanisi. Kartuli mts'erlobisa da damts'erlobis sataveebtan. 260-280. [Iovane, son of Sabanis, of Georgian script and writing At the beginning, 260-280]. Tbilisi: „TSU publishing house“.
- Rustaveli, Sh. (1966). Vepkhist'q'aosani. [The Knight in the Panther's Skin]. Tbilisi: „Sabch'ota Sakartvelo“.
- Siradze, R. (1987). Lit'erat'urul-estet'ik'uri nark'vevebi. [Literary-aesthetic essays]. Tbilisi: „Ganatileba“.
- Siradze, R. (1987). Kartuli hagiografia. [Georgian Hagiography]. Tbilisi: „Nakaduli“.
- Siradze, R. (1992). Kristianuli mts'erloba da kartuli k'ult'ura. [Christian culture and Georgian writing]. Tbilisi: „Tsu publishing house“.
- Siradze, R. (2008). K'ult'ura da sakhismet'q'veleba. [Culture and Facial Expression]. Tbilisi: „Intelekti“.
- Sulava, N. (2020). Dzveli kartuli lit'erat'uris ist'oria. 1. (salektsio k'ursi. Khelnats'eri) [History of Ancient Georgian Literature (Lecture course. Manuscript)].
- Zaridze, Kh. (1997). „Tsa'mebai ts'midisa mots'amisa Haboisi“ (ideur-mkhat'vruli analizi). Ioane Sabanisdze. [„The Martyrdom of the Holy Martyr Habo“ (Ideological-artisticn Analysis), Ioane Sabanisdze]. Tbilisi: „Kartuli ena“.